

КУЛЬТУРА МОВИ – ОЗНАКА ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦЯ

У статті розглянуто питання професійної мовної компетенції, проаналізовано найбільш поширені помилки у фаховому мовленні, розглянуто плеоназм як ваду тексту, визначено акцентуаційні помилки в практиці фахового спілкування, виокремлено типові мовні помилки, які трапляються в студентських наукових роботах, окреслено шляхи подолання порушень літературних норм.

Ключові слова: культура мови, літературна норма, наголос, паронім, плеоназм.

Актуальність дослідження проблеми виховання культури мовлення студентів вищих навчальних закладів зумовлена стрімкими змінами в сучасному світі, що стосуються всіх сфер та умов життя й діяльності людини, у тому числі вищої школи, в освітньо-виховному просторі якої протягом останнього періоду сформувалася дуже своєрідна, майже унікальна ситуація. В умовах удосконалення системи вищої освіти важливим питанням є відродження культурно-творчої місії вищої школи, перехід до культуротворчої системи освіти загалом. Необхідність такого оновлення пов'язана з тим, що сучасна система освіти в Україні не забезпечує вирішення поставленого завдання – виховання культури майбутніх фахівців, у яких поєднується високий професіоналізм і одвічні загальнолюдські духовні цінності [1, 101].

У зв'язку зі впровадженням Державної цільової програми щодо забезпечення повноцінного функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України, посилюється увага до утвердження української мови як мови навчання та предмета вивчення зокрема і в системі вищої школи. Молодь як суб'єкт історичного процесу відіграє роль прогресивного перетворювача суспільства. Тому проблема організації виховання мовної культури студентів є найактуальнішою в сучасних парадигмах освіти [2, 142 – 143]. Майбутній фахівець (економіст, інженер, юрист), який «володіє необхідними професійними знаннями, але має низький рівень мовної компетентності, не здатний чітко висловити думку чи грамотно відтворити й передати отриману інформацію, не може стати справжнім конкурентом для тих, хто отримав серйозну мовну підготовку» [10, 180].

Культура мови – рівень володіння нормами усної і писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети та обставин спілкування. «Загострена увага до норм української літературної мови пояснюється, по-перше, входженням української мови в широкий функціональний простір, потребою кодифікації однієї з паралельних, варіативних норм форм, по-друге, намаганням політизувати закономірні процеси динаміки мовно-літературної норми, по-третє, запереченням позитивного попереднього досвіду української національної лексикографії, українського мовознавства загалом» [7, 330].

Мета нашої розвідки – аналіз поширених порушень літературних норм у фаховому мовленні та з'ясування шляхів їх подолання.

Культура мови, – зазначає С. Я. Єрмоленко, – оформилася в системі лінгвістичних дисциплін як власне практичний курс у 50-60-ті роки ХХ століття. Вона невіддільна від іншої філологічної дисципліни – стилістики, спирається на факти лексикології, граматики, історії мови, зокрема літературної, мови художньої літератури, теорії перекладу тощо. Власне, різнобічну гуманітарну – та й не лише гуманітарну – освіту важко уявити без культури мови [6, 8]. У 1967 році разом з роком започаткування періодичного наукового журналу Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України «Мовознавство» було започатковано науково-практичне видання «Культура слова» (на сьогодні опубліковано понад 70 випусків), яке сприяло поширенню тих лінгвістичних знань, які так чи інакше пов'язані з культурою мови, конкретно – з аналізом щоденної мовної практики, з відповідями на запитання мовців. Ці видання окреслили дві лінії розвитку українського мовознавства другої половини ХХ століття – мовознавства теоретичного й мовознавства практичного.

Культура усної мови – це традиції усного спілкування інтелігенції, освічених кіл суспільства, багатого на варіанти порівняно з культурою писемної мови. Культура мови – категорія оцінна, але індивідуальні смаки, уподобання мають ґрунтуватися на суспільній мовній практиці. Основи культури мовлення закладаються в дошкільному та шкільному вихованні. Тут формується мовний етикет, засвоюються зразки мовної поведінки, відшліфовані в процесі культурного спілкування носіїв мови. Індивідуальна робота над культурою мови триває протягом усього свідомого життя мовця.

Виховання культури мови – це розвиток чуття мови у процесі пізнання найкращих художньо-естетичних зразків мови, засвоєння мовно-культурних традицій народу. У широкому

розумінні культура мови передбачає високий рівень національно-мовної свідомості індивідів, їх дбайливе ставлення до рідного слова, усвідомлення його значення для розвитку інтелектуальної та емоційної культури нації [11, 286]. Культура мови починається з самоусвідомлення мовної особистості. Вона зароджується й розвивається там, де носіям національної літературної мови не байдуже, як вони говорять і пишуть, як сприймається їхня мова в різних суспільних середовищах, а також у контексті інших мов. Тобто культура безпосередньо пов'язана з соціологією і психологією не тільки в плані вироблення моделей, зразків мовної поведінки, а й щодо формування мовної свідомості.

Культура усного спілкування засвоюється змалечку, з дитячих років. Коріння її в бабусиній казці, в інтонаціях батьківських розповідей, у закладеному зв'язку слова з народною етикою, мораллю [6, 13].

Що стосується фахової мови, то спеціалісти виокремлюють тут помилки двох типів. Одні пов'язані з впливом російської мови, інші – з прагненням будь-якою ціною «заукраїнізувати» українську термінологію. Кожен студент вищого навчального закладу повинен уміти сприймати й передавати інформацію, обґрунтовувати власні переконання, виступати з пропозиціями, порадами і критикою, повідомленням чи доповіддю на практичних заняттях, студентських наукових конференціях тощо.

У сучасній фаховій комунікації, за нашими спостереженнями, мовці часто не розрізняють значення близькозвучних економічних термінів (паронімів), тобто порушують лексичні норми. Пароніми (від грец. *παρά* – біля, поруч і *ὄνομα, ὄνομα* – ім'я, назва) – слова, а також фразеологічні одиниці й синтаксичні конструкції, що при повній або частковій семантичній відмінності є дуже подібними формою, внаслідок чого можуть сплутуватися в мовленні або спеціально обіграватися зі стилістичною настановою [11, 460]. Приміром:

АКЦІОНЕРНИЙ – АКЦІОНЕРСЬКИЙ

Акціонерний. Який стосується акцій, заснований на акціях: <i>акціонерний банк, акціонерна компанія, акціонерне товариство.</i>	Акціонерський. Який належить акціонерам: <i>акціонерові, властивий акціонерам: акціонерські внески.</i>
---	--

БАНК – БАНКО

Банк. Кредитно-фінансова установа, що акумулює кошти, надає кредити, здійснює грошові розрахунки, операції з іноземною валютою, золотом та цінними паперами.	Банко. Курс, за яким банк купує і продає цінні папери.
---	---

БРОКЕРАЖ – БРОКЕРИДЖ

Брокераж. Проведення комерційних біржових операцій з цінними паперами за дорученням продавця або їх покупця.	Брокеридж. Винагорода (премія), яку отримує брокер за проведені комерційні операції на фондових чи товарних ринках.
---	--

ГРИВНА – ГРИВНЯ

Гривна. Металева прикраса (обруч), яку носили на шії.	Гривня. 1. У стародавній Русі – срібний злиток вагою близько фута, який служив основною грошовою одиницею; заст. – мідна монета вартістю 3-2,5 коп. 2. Сучасна українська грошова одиниця, яка дорівнює 100 копійкам.
--	--

ІНДЕКСАЦІЯ – ІНДЕКСУВАННЯ

Індексція. Спосіб збереження реальної величини грошових доходів і вимог у період інфляції.	Індексування. Вираження змісту тексту якогось документа в термінах інформаційно-пошукової системи для полегшення його пошуку серед багатьох інших.
---	---

ІНДОСАТ – ІНДОСАНТ

Індосат. Особа, на яку переводять чек, вексель та інші цінні папери.	Індосант. Особа, яка робить передатний напис на чеках, векселях та інших цінних паперах.
---	---

ЛІЦЕНЗІЯ – ЛІЦЕНЦІЯ

Ліцензія. Дозвіл на право торговельного обміну, використання чогось тощо.	Ліценція. Зниження тарифного мита тощо.
--	--

Порушення лексичних норм сучасної української літературної мови спостерігаємо і в невинуватеному поєднанні спільнокоренових та близьких за значенням лексем, тобто в мовностилістичній надлишковості негативного плану. Як свідчить фактичний матеріал, поширеною вадою фахових текстів є плеоназм. Плеоназм (грец. *πλεονασμός*, букв. – надмірність, надлишок) – 1. *Фігура мови*, побудована на *повторі* слів або афіксів з тотожними чи подібними зна-

ченнями – повторенні, що з суто логічного погляду може видаватися зайвим, але насправді не позбавленим певних семантичних і стилістичних функцій (настанови на підсилення певної ознаки, емоційного нагнітання висловлення та надання йому більшої переконливості). 2. Надмірність у вираженні певного мовного значення шляхом дублювання його формами двох (кількох) одиниць, яка з суто логічного погляду не видається необхідною, однак для самої мови є обов'язкова [11, 491]. Проілюструємо це такими прикладами:

Виплачено санкцій на суму 500 грн.

Вільна вакансія

Грошові кошти

Дослідний експеримент

Компенсувати відшкодування

Підводячи підсумок

Прейскурант цін

Сервісні послуги

виплачено санкцій на 500 грн.

вакансія

кошти

дослід, експеримент

відшкодувати, компенсувати

підсумовуючи

прейскурант

сервіс

Порушення літературних норм спостерігаємо у практиці фахового (та й не тільки!) спілкування й на акцентологічному рівні. Іноді мовці не розрізняють лексичні значення слів, у яких наголос служить засобом семантичної диференціації. Наведемо кілька прикладів:

АДРЕСНИЙ – АДРЕСНИЙ

Адресний (від *адрес* – письмове, переважно ювілейне вітання особи, установи).

Адресний (від *адреса* – позначення місця проживання когось, місцезнаходження чогось).

ВІДОМОСТІ – ВІДОМОСТІ

Відомості (документи).

Відомості (звістка; дані).

КРЕДИТ – КРЕДИТ

Кредит (рахунок).

Кредит (позика).

МАГІСТЕРСЬКИЙ – МАГІСТЕРСЬКИЙ

Магістерський (від *магістр* – глава рицарського ордену).

Магістерський (від *магістр* – науковий ступінь).

ПРОШУ – ПРОШУ

Прошу (запрошую).

Прошу (прохаю).

РОЗДІЛ – РОЗДІЛ

Розділ (книги).

Розділ (майна).

ТИПОВИЙ – ТИПОВИЙ

Типовий (характерний, властивий).

Типовий (стандартний; зразковий).

Зазначимо найпоширеніші помилки в студентських наукових роботах, які можна пояснити значним впливом суржику та недостатнім володінням нормами сучасної української літературної мови:

Так уживають

Витікає висновок

До методів дослідження відносять

Задачі дослідження

Наступні методи

Об'єм роботи

Область дослідження

Підводячи підсумок

Піднімати проблему

Погляди науковців співпадають

Таким чином

Той чи інший

У цілому

У якості основного використано метод аналізу

Цілий ряд досліджень

Ціль дослідження

Як правило

Так потрібно

Впливає висновок

До методів дослідження зараховують

Завдання дослідження

Такі методи

Обсяг роботи

Галузь, сфера дослідження

Підсумовуючи

Порушувати проблему

Погляди науковців збігаються

Отже

Той чи той

Загалом

Як основний використано метод аналізу

Ряд досліджень

Мета дослідження

Зазвичай

Рівні володіння мовою передбачають різний набір культуромовних рекомендацій. Студенти старших курсів та магістри повинні мати вищий рівень професійної мовної компетенції, ніж студенти молодших курсів. Високої культури мовлення можна досягти постійним удосконаленням логічного мислення, тренуванням пам'яті, свідомим засвоєнням фонетичних, лексичних, фразеологічних, словотвірних, морфологічних, синтаксичних, стилістичних норм, послу-

говуванням лексикографічними джерелами (словниками) та іншою допоміжною літературою, необхідною для самостійного вдосконалення мовної культури.

Перспективу досліджень вбачаємо в подальшій систематизації найбільш поширених помилок у фаховому мовленні та пошуку нових шляхів їх подолання.

Отже, належна культура мовлення є свідченням розвинутого інтелекту й високої загальної культури майбутнього фахівця.

Список використаних джерел

1. Балагура О. О. Виховання духовної культури у студентів вищих навчальних закладів / О. О. Балагура // Науковий громадсько-політичний, культурно-мистецький, релігійно-філософський, педагогічний журнал. – 2010. – № 3 (36). – С. 101 – 102.
2. Балагура О. О. Змістовні та технологічні особливості виховання духовної культури студентів вищих навчальних закладів / О. О. Балагура // Науковий громадсько-політичний, культурно-мистецький, релігійно-філософський, педагогічний журнал. – 2011. – № 3 (40). – С. 142 – 144.
3. Головащук С. І. Словник-довідник українського літературного слововживання / С. І. Головащук. – К. : Рідна мова, 2000. – 351 с.
4. Гринчишин Д. Г. Словник паронімів української мови / Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербенська. – К. : Рад. шк., 1986. – 222 с.
5. Єрмоленко С. Я. Культура мови на щодень / Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Н. С. Дужик, С. Я. Єрмоленко та ін. – 2-е вид., доп. і випр. – К. : Довіра, 2002. – 169 с.
6. Єрмоленко С. Я. Культура української мови : Довідник / С. Я. Єрмоленко, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, К. В. Ленець та ін.; / За ред. В. М. Русанівського. – К. : Либідь, 1990. – 304 с.
7. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури : [монографія] / С. Я. Єрмоленко. – К. : Інститут української мови НАН України, 2009. – 352 с.
8. Малюк О. Ю. Найпоширеніші випадки порушень літературних норм в усному діловому мовленні / О. Ю. Малюк // Лінгвістика : зб. наук. пр. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – № 2 (8). – С. 12 – 14.
9. Пентиліук М. І. Ділове спілкування та культура мовлення : [навч. посіб.] / М. І. Пентиліук, І. І. Маруніч, І. В. Гайдаєнко. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 224 с.
10. Терещенко С. Як вчимося сьогодні, так живемо завтра (про мовну норму в освітній літературі) / С. Терещенко // Культура слова. – К. : Інститут української мови Національної академії наук України, 2011. – С. 180 – 185.
11. Українська мова: [енциклопедія] / В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – 842 с.

Summary. The issues of professional communicative competence are studied in the article, widely spread mistakes of professional communication are analyzed, pleonasm as the text flaw is considered, stress mistakes in professional communication practice are determined, typical linguistic mistakes found in student's research papers are singled out, and the ways of overcoming literary norm deviation are outlined.

Key words: *speech culture, literary norm, stress, paronym, pleonasm.*

УДК 811.161.2 (09)

О.П. Богачик

НАЗВИ ПРОЦЕСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРАЦІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XVII–XVIII СТОЛІТЬ

Назви процесів сільськогосподарської праці в українській мові XVII – XVIII століть. У системі сільськогосподарської лексики української мови досліджуваного періоду виявлено лексичні одиниці на позначення різноманітних процесів діяльності, пов'язаних із обробіткою ґрунту, посівом, садінням і збиранням сільськогосподарських культур, їх подальшою обробкою, заготівлею кормів тощо. Розглянуті лексеми належать до питомого шару лексики, задокументовані у писемних пам'ятках попередніх періодів. Історична перспектива кожної з лексем різна, проте загалом вони продовжують функціонувати в говірках та сучасній літературній мові. Вивчення цієї тематичної групи дасть змогу до певної міри реконструювати